

І. Старагіна, А. Панченков, В. Терещенко,  
Ю. Романенко, О. Волошенюк, В. Новосьолова,  
М. Блажко, А. Демченко, П. Ткач

# ІНТЕГРОВАНІЙ МОВНО-ЛІТЕРАТУРНИЙ КУРС

(українська мова, українська  
та зарубіжні літератури)

5 клас

Тиждень другий

ПОДОРОЖУЮ УКРАЇНОЮ Й ШАНУЮ КУЛЬТУРНЕ РОЗМАЇТТЯ

Учня/учениці \_\_\_\_\_  
(клас)

\_\_\_\_\_  
(навчальний заклад)

\_\_\_\_\_  
(ім'я та прізвище)



Київ  
«Гене́за»  
2021



## Мапа курсу



5 клас

Локації	Що тебе очікує?
Портфоліо	Це твої творчі здобутки, напрацювання, власні словнички (нових слів, фразеологізмів тощо), мапа знань.
Довідник	Тут ти знайдеш відомості з мови та літератури (вони стисло подані в електронному форматі).
Хрестоматія / аудіотека / відеотека	Тут ти читатимеш / слухатимеш / переглядатимеш різноманітні тексти (зокрема художні тексти, медіатексти).
Путівник читача і глядача	Тут ти познайомишся з анотаціями до книжок, уміщених у Хрестоматії / аудіотеці / відеотеці.
Форум читачів і глядачів	Тут ти обговорюватимеш прочитане / прослухане, обмінюватимешся враженнями, буктрейлерами, фанфіками тощо.
Дискусійний майданчик	Тут ти зможеш обговорити різні погляди на проблемні питання.
Практикум	Тут ти виконуватимеш вправи з орфографії, пунктуації, культури мовлення, виразного читання, пошуку інформації та ін.
Творча студія	Тут ти зможеш реалізувати свої ідеї, створити щось нове.
Наукова лабораторія	Тут ти збагачуватимеш власний досвід та здобуватимеш знання, досліджуючи мовні й літературні явища і факти.
Польові дослідження	Тут ти збиратимеш дані у процесі спостереження, відкриватимеш нові слова та їхні значення, створюватимеш власний словник.
Мірило поступу	Тут ти зможеш дізнатися про свої досягнення, щоб вибудувати свій подальший навчальний рух.

# Подорожую Україною й шаную культурне розмаїття

Цього тижня ти дізнаєшся:

1. Чи однаково звучить українська мова в різних куточках нашої країни?
2. Чи можуть звуки мовлення створювати настрої?
3. Чому садок коло хати вишневий?
4. Для чого люди складають та розповідають легенди?
5. Як пісня може об'єднувати українців?

## Нові поняття тижня

Комунікація	Інформація	Мовні засоби	Текст	Літературний твір
Комунікативний намір	Судження. Буклет	Українська літературна мова	Кліп (відеокліп)	Асонанс
		Жанри мовлення		Легенда

## Форум читачів і глядачів

- 1 Прочитай у *Хрестоматії* вірш *Дмитра Білоуса «Чудесні барви»*. Обговори з однокласниками й однокласницями, що відображає заголовок цього вірша: тему чи основну думку.

## Практикум

- 2 А. Знайди у вірші власні назви. Чи всі вони тобі відомі? З якою метою автор використовує їх у тексті? Запиши власні назви з вірша у відповідних рядках. Пригадай відомості про власні та загальні назви, скориставшись *Довідником*.

Назва краю: \_\_\_\_\_

Назва населеного пункту: \_\_\_\_\_

Назва річки: \_\_\_\_\_

- Б. Випиши з репліки дідуся слово, яке яскраво демонструє особливості мовлення в місцевості, де він мешкає. \_\_\_\_\_

## Наукова лабораторія

- 3 А. Випиши з вірша синоніми до слова «лелека». \_\_\_\_\_

Спробуй пояснити, що таке діалект (знайди підказку в рядках вірша).

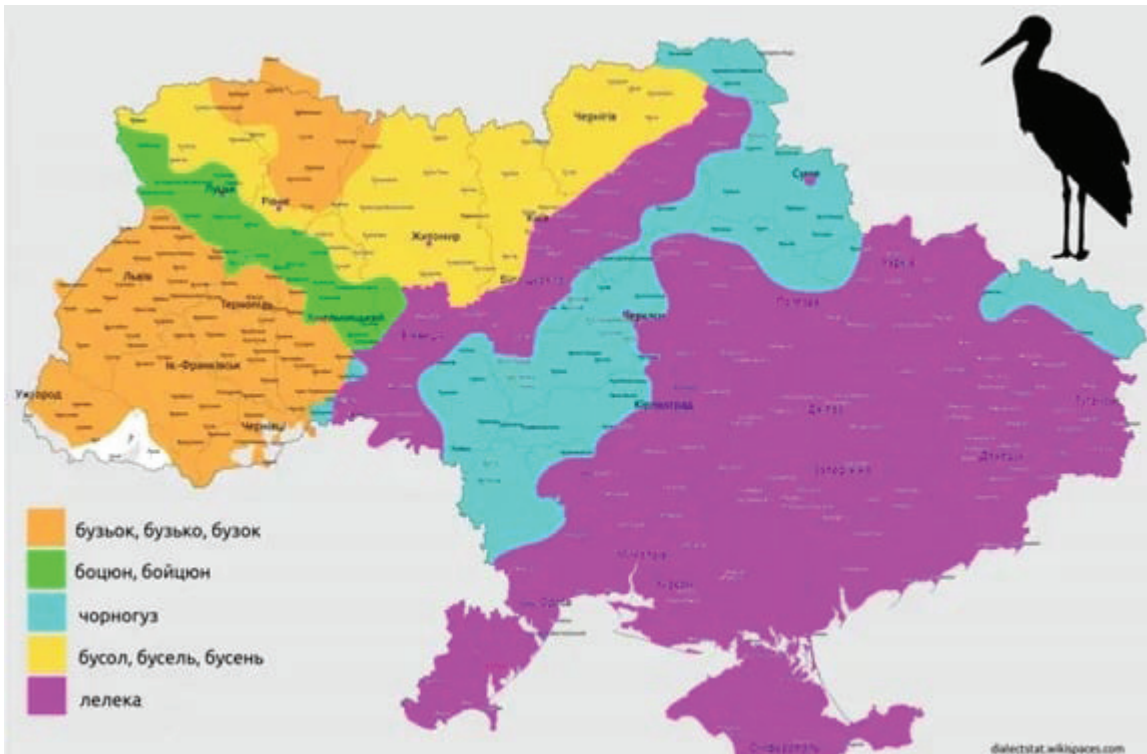
Поміркуй, чому в тлумачному словнику сказано, що одне з виписаних тобою слів-синонімів може вимовлятися по-різному: боцян, боцан, боцюн. Про яку особливість діалектних слів це свідчить?

**Українська літературна мова** – це загальноприйнята мова писемного та усного спілкування. Основною ознакою літературної мови є норми, тобто правила, якими послуговуються мовці.

Те, як людина володіє українською літературною мовою, вказує на рівень її освіченості й дає змогу їй порозумітися з мешканцями різних куточків нашої країни.

Крім літературної, в українській мові є різні діалекти.

**Б.** Уяви себе мовознавцем. Розглянь мапу з позначеними на ній місцевостями, де по-різному називають того самого птаха, та поміркуй, біля яких слів у словнику потрібно поставити позначку *діал.*, тобто «діалектне». Обґрунтуй свою думку. Перевір свої висновки як мовознавця, звернувшись до тлумачного словника.



## Дискусійний майданчик

- 4 Обговори з однокласниками та однокласницями, яку роль відіграють діалектні слова у нашій мові. Відповідь познач на шкалі й аргументуй свою думку.



## Польове дослідження

- 5 Об'єднайтеся в групу з однокласниками та однокласницями. Створіть на великому аркуші карту понять за темою «Літературний твір», на якій зазначте, що вам уже відомо про художню літературу.

Кожен у групі працює з певним із наведених нижче питань.

1. Із чого складається література?
2. Чим віршовані твори відрізняються від прозових?
3. З яких елементів складається сюжет твору?
4. Які є жанри віршованих творів?
5. Які є жанри прозових творів?
6. Які є художні засоби?

Презентуйте свою роботу іншим групам.

## Наукова лабораторія

- 6 А. Прослухай вірш французькою мовою, написаний *Полем Верленом*, за QR-кодом або за посиланням:



<https://cutt.ly/gWPdSzh>

Під час прослуховування особливу увагу звертай на звучання вірша.

Чи можеш ти сказати, не знаючи французької мови, про що цей вірш? Зроби припущення, про що йдеться, спираючись на ті емоції та враження, які вірш викликав у тебе завдяки особливостям його звучання. Обговори з однокласниками та однокласницями, чи схожі емоції та враження виникали у вас під час прослуховування цієї поезії.

Б. Прослухавши ще раз вірш Поля Верлена французькою мовою, з'ясууй, які голосні звуки часто в ньому повторюються. Запиши їх.

Часто повторювані голосні звуки: \_\_\_\_\_

Чи можна стверджувати, що саме вони вплинули на формування твоїх емоцій і вражень від цього вірша?

Прочитай у *Хрестоматії* статтю «*Чи мають звуки значення?*» і знайди в ній підтвердження своїм міркуванням.

## Форум читачів і глядачів

- 7 Ознайомся в **Хрестоматії** з кількома перекладами вірша Поля Верлена українською мовою. Кому з перекладачів, на твою думку, вдалося найбільш точно відтворити настрій і розкрити тему вірша? Як повторі звуків відображають емоції? Чому складно точно передати зміст, почуття, перекладаючи твір з однієї мови на іншу?

**Асонанс** – повторення в рядку або фразі голосних звуків для створення милозвучності, підсилення музичності (*Кудись іду / У даль бліду...*).

## Практикум

- 8 А. Прочитай у **Хрестоматії** вірші про осінь *Олекси Слісаренка* та *Ліни Костенко*. Наскільки складно було б перекласти ці вірші іншими мовами? Чому? Знайди в текстах асонанси. Які емоції, враження авторам удається передати за допомогою цього художнього прийому?

Б. Що означають слова й вислови «пелехатий», «Снігоцвіт», «осанна», «горілиць», «багдадський злодій»? Для розуміння значення яких із них варто звернутися до довідкових джерел? Знайди в мережі Інтернет пояснення їх.

В. Випиши з текстів віршів форми слів і спільнокореневі слова до наведених нижче. Додатково добери до кожного й запиши кілька інших спільнокореневих слів. Визнач їхню будову. Пригадай відомості про будову слова, скориставшись **Довідником**.

осінь \_\_\_\_\_  
\_\_\_\_\_

біль \_\_\_\_\_  
\_\_\_\_\_

сон \_\_\_\_\_  
\_\_\_\_\_

день \_\_\_\_\_  
\_\_\_\_\_

шепіт \_\_\_\_\_  
\_\_\_\_\_

Простеж, що відбувається з голосними звуками [o], [e], [i] у цих словах. Як називається таке звукове явище? Ознайомся із важливими деталями цього явища у **Довіднику**.

## Дискусійний майданчик

- 9 Прослухай пісню у виконанні Ольги Богомолець на вірш Ліни Костенко за QR-кодом або за посиланням:

<https://cutt.ly/uWPdXgq>



Чи посилює музика емоційний вплив вірша? Відповідь познач на шкалі й аргументуй свою думку.



## Творча студія

- 10 Вивчи один із розглянутих віршів – Поля Верлена (у чиемусь перекладі), Олекси Слісаренка, Ліни Костенко. Прорекламуй його перед класом, попередньо дібравши музичний супровід на свій смак і відповідно до своїх уявлень. Зокрема, можна скористатися фрагментом концерту «Осінь» Антоніо Вівальді (із циклу «Чотири пори року»).

<https://cutt.ly/kWPd476>



## Форум читачів і глядачів

- 11 А. Прочитай у Хрестоматії вірш Ліни Костенко «Я хочу на озеро Світязь». Визнач настрій цієї поезії. Що допомагає створити цей настрій і якою мірою? Познач свої спостереження в таблиці за 5-бальною шкалою (0 – не допомагає, 4 – дуже допомагає).

	0	1	2	3	4
Прикметники					
Повтори слів					
Питальні речення					
Окличні речення					
Асонанс					

Б. Послухай вірш у виконанні авторки тут:

<https://cutt.ly/FWPftiZ/>



Чи збіглися твої припущення й спостереження щодо настрою вірша з тими емоціями, які передала Ліна Костенко, читаючи його?

В. Опираючись на інформацію, отриману з довідок, спробуй пояснити, чому у вірші звучить голос дивний, похмурий, як надтріснутий дзвін і тонесенький плач.

**СВІТЯЗЬ** – найглибше озеро в Україні, розташоване у Волинській області на території Шацького національного природного парку (Волинське Полісся). Довжина озера 7,8 км, ширина 4,1 км. Площа 27,5 м<sup>2</sup>, найбільша глибина 58,4 м.

**БАТУРИН** – місто в Чернігівській області на річці Сейм. Батурин був гетьманською резиденцією. З ним пов'язана діяльність Івана Мазепи, Пилипа Орлика, Кирила Розумовського.

Після переходу Івана Мазепи на бік шведського короля Карла XII Батурин був захоплений московським військом. Місто було вщент зруйновано, а більшість мешканців знищено. Цю подію називають Батуринською трагедією.

Зараз у Батурині розташований Національний історико-культурний заповідник «Гетьманська столиця».

**АЛЬТА** – річка на Київщині, відома під різними назвами ще з літописних часів. На річці Альті відбулося кілька кровопролитних битв у княжі та козацькі часи.

Г. Переглянь відео про одне із семи природних чудес України – озеро Світязь за QR-кодом або посиланням:

<https://cutt.ly/BWPf4IW>



Під час перегляду занотувуй почуте. Що в прослуханій інформації є фактами, а що – судженнями?

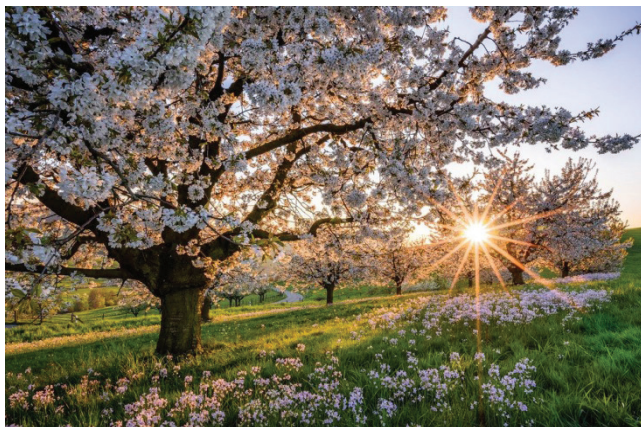
Чи відбувалися на озері Світязь значущі історичні події і що з почутого дозволяє це стверджувати?

**Судження** – це думка, що виражається розповідними реченнями і може бути як істинною, так і хибною.



## Дискусійний майданчик

- 12 Розглянь світлини. Добери порівняння до зображень на них. Поміркуй над висловом давньоримського оратора й філософа Цицерона «Якщо в тебе є сад і бібліотека – ти маєш все, що тобі потрібно».



## Форум читачів і глядачів

- 13 Пригадай / перечитай і продекламуй вірш Тараса Шевченка «Садок вишневий коло хати». Які відомі тобі символи є в цьому творі?

Які емоції викликає вірш? Підкресли відповідні слова – назви почуттів.

Задоволення, злість, сум, повага, нудьга, радість, журба, захват, розчарування, замилування, туга, ненависть, упевненість, заздрість, обурення, довіра, презирство, симпатія, жах, ніжність, любов, смуток, тривога, страх, жаль, безнадійність, образа, гнів, ворожість, розгубленість, вдячність.

## Практикум

- 14 Уяви, що ти режисер музичного кліпу. Прослухай пісню Дмитра Луценка «Мамина вишня» (музика Анатолія Пашкевича) у виконанні Раїси Кириченко за QR-кодом або посиланням:



<https://cutt.ly/eWPffle>

**Кліп (відеокліп), -у, чол.** Короткометражний відеофільм, що супроводжує музичний номер, естрадну пісню, рекламу певних товарів, послуг і т. ін.

Обговори з однокласниками та однокласницями ідеї для відеокліпу (ключові кадри, епізоди, кольори), які допоможуть тобі передати настрій пісні. Чи будуть ці ідеї доречними для екранізації вірша «Садок вишневий коло хати»? Аргументуй свою думку.



### Дискусійний майданчик

- 15 Прочитай у *Хрестоматії* текст пісні *Дмитра Луценка* «*Мамина вишня*» та з'ясуй, чи є в цьому творі ті самі символи, що й у вірші *Тараса Шевченка*.

### Практикум

- 16 А. Добери з тексту пісні слова з ненаголошеними голосними *е, и, о* в коренях слів для диктанту. Повправляйся з однокласником або однокласницею в написанні такого диктанту.

---



---



---



---



---

Б. Визнач у запропонованому нижче переліку загальні та власні назви. Підкресли їх різними кольорами.

Місто Львів, річка Сейм, Київська область, поет Дмитро Білоус, композитор Анатолій Пашкевич, співачка Раїса Кириченко, вірш «Садок вишневий коло хати», пісня «Мамина вишня».

Перевір свою роботу з однокласником або однокласницею.

### Польове дослідження

- 17 Об'єднайтеся в пари.

Користуючись вікіпедією, дізнайтеся, де в Україні розташована гора Аюдаг. Як перекладаються з кримськотатарської мови два слова, що складають її назву (*Ayuv Dağ*)? Поміркуйте, чому гора має таку назву.

### Форум читачів і глядачів

- 18 Часто походження назв міст, сіл, гір та інших географічних об'єктів люди пояснюють у легендах.

**Легенда** – фантастична, казкова розповідь про подію чи життя якоїсь особи.

Прочитай у **Хрестоматії**, як кримськотатарська легенда тлумачить назву гори Аюдаг. Поясни, чому прочитаний текст є легендою.

### Практикум

- 19 А. Назви персонажів легенди. Знайди діалог, у якому юнак переконує дівчину поплисти на його батьківщину. Як йому це вдається?

**Комунікативний намір** – внутрішнє налаштування мовця, яке визначає добір мовних засобів (слова, інтонації, жести тощо).

Б. Якими рисами в легенді наділено вожака ведмедів? Знайди слова, якими його описано на початку та наприкінці тексту. Про які почуття до дівчини свідчать ці слова?

### Польове дослідження

- 20 Звернувшись до бібліотеки, розпитавши дорослих або скориставшись інтернетом, з'ясуй, які легенди про гору, річку, село, місто тощо існують у твоїй місцевості. Запиши одну з таких легенд і представ її в класі.

### Форум читачів і глядачів

- 21 Від якого слова походить прикметник «легендарний»? Кого або що називають легендарними? Поміркуй, про що може йтися у статті із заголовком «*Легендарний «Червоний руті» – 50 років*». Прочитай у **Хрестоматії** статтю, щоб перевірити своє припущення.

Чи знають і співають цю легендарну пісню в твоїй родині?

### Дискусійний майданчик

- 22 Обери позицію одного з умовних учасників дискусії та підкріпи її аргументами на основі прочитаного тексту.



«Червону руту» називають легендарною, бо автор написав її, спираючись на легенду про чарівну квітку руту, яка допомагає причарувати кохану людину.

«Червону руту» вважають легендарним твором, адже вже понад 50 років ця надзвичайно популярна пісня об'єднує українців з усіх куточків нашої великої країни і навіть із-за кордону.



### Форум читачів і глядачів

- 23 Послухай пісню «*Червона рута*» у виконанні автора *Володимира Івасюка* за QR-кодом або за посиланням:

<https://cutt.ly/zWPfEUK>



Перечитай текст пісні у **Хрестоматії**. Визнач тему та основну думку твору. Знайди і процитуй рядки, у яких юнак говорить про свої почуття. Які аргументи він знаходить, щоб запевнити кохану в своїй любові?

За бажанням заспівай пісню разом із однокласниками та однокласницями.

### Наукова лабораторія

- 24 Уяви ситуацію спілкування, зображену в пісні. Що висловлює юнак, звертаючись до коханої словами, виділеними в тексті твору: прохання чи наказ? За потреби скористайся інформацією про ці жанри мовлення, розміщеною в **Довіднику**. Заповни порівняльну таблицю на основі здобутої інформації.

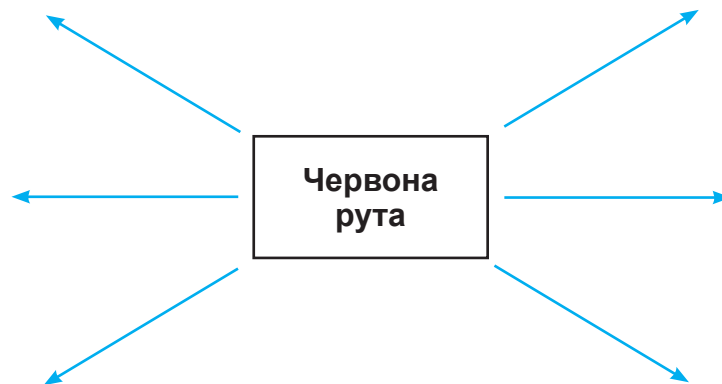
Прохання	Наказ

Склади діалог, який міг би відбутися між юнаком і його коханою в цій ситуації. Використовуй формули етикету, звертання одне до одного.

**Мóвлення** – це процес спілкування людей між собою за допомогою мови. Для ситуацій спілкування характерні типові теми, формули мовленнєвого етикету (у ситуаціях зустрічі, прощання, прохання тощо), певна композиція. Тобто можна говорити про жанри мовлення.

## Практикум

25 А. Чи відомо тобі, яку рослину українці називають червоною рутою і де її можна побачити? Прочитай у **Хрестоматії** статтю «**Червона рута**» і на основі отриманої інформації склади схему, послуговуючись якою тобі легше буде переказати прочитане.



Б. Проаналізуй твердження, наведені в таблиці нижче. Обери «Так» або «Ні», спираючись на прочитаний текст із **Хрестоматії**.

Твердження на основі інформації з тексту	Так	Ні
Червона рута квітне навесні		
Червона рута насправді жовтого кольору		
Червона рута квітне в горах		
Червона рута належить до родини папоротей		
Червона рута є отруйною рослиною		

## Творча лабораторія

- 26 Уяви себе науковцем, який описує рододендрон карпатський для енциклопедії на основі власних досліджень (вигляд, колір, будова, розмір рослини тощо). За потреби доповни свій текст інформацією з інших джерел, наприклад вікіпедії.

## Дискусійний майданчик

- 27 Які квітки та рослини є народними символами України? Що називають державними символами?

Чому Державний гімн мусить знати кожен громадянин країни? Чи можна пісню «Червона рута» визначити як «народний гімн»?

Коли українці співають Державний гімн? А коли народний? Послухай, як на стадіоні під час футбольних змагань українці співають державний і народний гімни.



<https://cutt.ly/ZWPfFmi>



<https://cutt.ly/RWPfNfd>

На діаграмі Венна покажи, що спільного, а що відмінного в державного й народного гімнів України.

## Наукова лабораторія

- 28 А. Поміркуй, чи є спорідненими такі пари слів: «рута» та «отрута», «червень» та «червоний», «бистрий» та «бистрина́». За потреби скористайся тлумачним словником. Запиши ці слова транскрипцією, зверни увагу на вимову ненаголошених голосних.

Б. Проаналізуй інформацію. Придумай спільний заголовок, який об'єднає всі ці твердження. Доповни цей текст іншими цікавими фактами про українські пісні, які стали тобі відомі на сьогоднішньому уроці.

- Етнографи нарахували близько 200 тисяч українських народних пісень, а це більше, ніж у всіх інших націй!
- Найкращі фольклорні твори передаються від покоління до покоління, залишаючись повсякчас актуальними.
- Найвищою нагородою для авторської пісні є її визнання народною.

- Найстарішою українською піснею, запис якої зберігся до наших днів, вважається пісня «Дунаю, Дунаю, чому смутен течеш?»
- Перша в світі пісня, яка пролунала в космосі, була українською! 12 серпня 1962 року перший український космонавт Павло Попович на прохання конструктора Сергія Корольова заспівав українську пісню «Дивлюсь я на небо та й думку гадаю».
- В ЮНЕСКО створено дивовижну фонотеку народних пісень країн усього світу. У фонді України там зібрано близько 15,5 тисяч пісень. На другому місці перебуває Італія з кількістю 6 тисяч народних пісень.
- Одна з найвідоміших українських різдвяних пісень «Щедрик» українського композитора Миколи Леонтовича відома всьому світу як «Carol of the Bells» або «Ring Christmas Bells».

### Творча майстерня

- 29 Знайди інформацію про легенди свого краю, пісні, рослини-символи, історичні місця та видатних людей. Об'єднайтеся з однокласниками та однокласницями та створіть туристичний буклет про рідний край.

**Буклét, -а**, чол. Друковане видання на одному аркуші, складене в нерозрізаний зошит.

З допомогою дорослих розтиражуйте буклети в попередньо визначеній кількості. Проведіть соціально-просвітницьку акцію, в межах якої розповсюдьте буклети серед учнів школи, членів родини, сусідів тощо.



### Мірило поступу

1. Які відмінності може мати те саме слово в різних куточках України?
2. Як за допомогою звуків мовлення можна створювати настрій?
3. Які рослини вважають символами України?
4. Чи є розповідь у легенді правдивою?
5. Чому деякі пісні можуть об'єднувати українців?

## Чудесні барви

Які чудесні барви у нашій рідній мові,  
які відтінки різні від Сейму аж по Сян!  
У Києві говорять інакше, ніж у Львові, –  
і черногуз, і бусол, лелека і боцян...

Так наче називаєш різновиди лелек ти,  
а це лиш різні назви, синонімічний ряд.  
А є ще риси мови, що зветься діалекти:  
це говори місцеві на дещо інший лад.

На Київщині (в Літках) взуття зовуть обувка,  
а огірок звичайний в Чернігові – гурок,  
а кошик на Поліссі (в Іванкові) – кошувка,  
і назви, і вимова різняться що не крок.

Раз якось на базарі професор із столиці  
заговорив із дідом, що ягоди привіз:  
– То, значить, на Поліссі вродили полуниці?  
Я бачу, ви з-над Снові, із хутора Рогіз.

Дід витріщає очі – і як це може бути?  
– То ви з Рогозу родом? Мо, інженер? Поет?  
– Та ні, я просто знаю, як де говорять люди:  
прислухуюсь до мови – і в цьому весь секрет.



## Чи мають звуки значення

Науковці здавна сперечалися, чи мають звуки, подібно до слів, якісь самостійні значення. Сьогодні дослідники сходяться на тому, що звуки не мають ні лексичного, ні граматичного значення, натомість можуть викликати певні емоції, настрої.

Американський науковець Едуард Сепір провів у 1929 році експеримент, під час якого опитуваним були запропоновані вигадані слова *mil* та *mal*, які нібито означали столи різного розміру. Респонденти<sup>\*\*</sup> повинні були сказати, яке з цих слів означає стіл великого розміру, а яке – малого. З'ясувалося, що слово зі звуком [i] більше підходить для позначення малого розміру, [a] – великого.

Звуки нашої мови ми «відчуваємо» як різні за розміром, настроєм, емоцією. Наприклад, звук [р], як показують дослідження, українці пов'язують з твердістю, рішучістю, різкістю (*різко, рвати, грубий, гора, ріка, море*), звук [л] – з плинністю, м'якістю, лагідністю (*люля, ласка, лити, молоко*), [х] – із чимось поганим (*хвороба, хилитися, холод, халепа*), а голосний [і] асоціюється<sup>\*\*</sup> з уявленнями про щось маленьке, так само, як і приголосні [м], [ц], [л].

Звісно, у кожного народу є свої особливості в сприйнятті звуків. Погодьмося, китайцеві складно асоціювати звук [р] із будь-чим, адже в китайській мові цього звука взагалі немає.

Якщо у звичайному мовленні звуки здатні спричинити певні спонтанні<sup>\*\*\*</sup> емоції, то в художніх текстах письменники часто зумисне добирають слова з невідповідними звуками, повторюючи ті самі або голосні звуки, або приголосні. Завдяки цьому вдається викликати в читачів / слухачів саме ті асоціації, емоції, настрої, які дають змогу авторові донести свою думку.

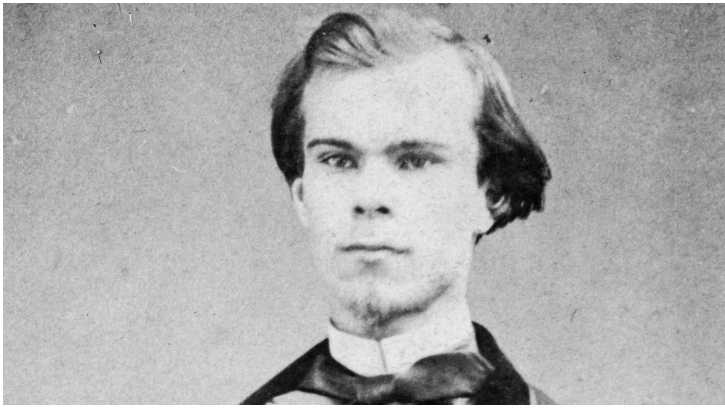
(За матеріалами з відкритих джерел)

Переклад знаменитої «Осінньої пісні» видатного французького поета-символіста ХІХ століття Поля Верлена (1844–1896) вважають мірилом перекладацької майстерності, своєрідним іспитом на професійну придатність. Кожен перекладач, який прагне долучитися до цього вкрай нелегкого і надзвичайно шляхетного мистецтва, має винести на суд читачів своє тлумачення Верленового шедевра.

\* **Респондент** – учасник соціологічного опитування.

\*\* **Асоціюватися** – пов'язуватися, сприйматися в зв'язку з кимсь, чимсь.

\*\*\* **Спонтанний** – викликаний внутрішніми причинами, без впливу ззовні.



*Поль Верлен*

Нині є понад 20 українських прочитань вірша «Осіньна пісня», найкращі з-поміж яких належать Г. Кочуру, М. Лукашу, М. Москаленку, А. Содоморі, С. Гординському, І. Качуровському. Цим майстрам слова вдалося значною мірою передати звуковий малюнок оригінальної поезії, особливості римування, змісту.

<b>Chanson d'automne</b>	<b>Осіньна пісня</b>	<b>Осіньна пісня</b>	<b>Осіньна пісня</b>
Les sanglots longs Des violons De l'automne Blessent mon cœur D'une langueur Monotone.	Довгі ридання Скрипки Восени Поранити моє серце Відверто Монотонні.	Неголосні Млосні пісні Струн осінніх Серце тобі Топлять в журбі, В голосіннях.	Ячать хлипки, Хрипки скрипки Листопада. Їх потужний хлип У серця глиб Просто пада.
Tout suffocant Et blême, quand Sonne l'heure, Je me souviens Des jours anciens Et je pleure;	Всі задихаються І блідий, коли Б'є година, Я пам'ятаю Старі часи І я плачу;	Блідну, коли Чую з імлі – Б'є годинник: Линуть думки В давні роки Мрій дитинних.	Від їх плачу Я весь тремчу І ридаю, Як дні ясні, Немов у сні, Пригадаю.
Et je m'en vais Au vent mauvais Qui m'emporte Deçà, delà, Pareil à la Feuille morte.	І я йду На лихому вітрі Хто мене бере Тут і там Подібно до Мертвий лист.	Вийду я в двір – Вихровий вир В полі імлістім Крутить, жене, Носить мене З жовтим листям.	Кудись іду У даль бліду, З гір в долину, Мов жовклий лист Під вітру свист – В безвість лину.
<i>Поль Верлен</i>	<i>Переклад Google Translate</i>	<i>Переклад Григорія Кочура</i>	<i>Переклад Миколи Лукаша</i>

## Осіньна пісня

Довгі жалі,  
Скрипок в імлі  
Спів осінній –  
Крають, смутні,  
Серце мені,  
Млосні й плинні.

Сил не стає,  
Блідну, як б'є  
Час, як завше;  
Плачу, прудкі  
Давні роки  
Пригадавши.

Вийду – й мене  
Вітер жене  
Напропале,  
Кине і знов  
Носить, немов  
Лист опалий.

*Переклад Михайла  
Москаленка*

## Осіньна пісня

Зойки хлипкі,  
Довгі й плавкі,  
Скрипок в осінь  
Серце мені  
Тнуть, навісні,  
Лезом млості.

Блідну, лишень  
В блідний той день  
Б'є годину –  
Спогадів даль  
Будить печаль  
Безпричинну.

Йду сам не свій  
У вітровій –  
І несе він  
Листом мене,  
Що промайне  
В сивім меві.

*Переклад Андрія  
Содомори*

## Осіньна пісня

В осінню глиб  
Ввіллявся хлип  
Віоліни,  
Із серця дна  
Надокучна  
Туга лине.

Весь блідну я,  
Коли здаля  
Б'є годину,  
На спомин днів,  
Минулих снів  
Сльози ринуть.

Йду самітній,  
А вітер злий  
Дме, упертий,  
Жене, мете  
Мене, мов те  
Листя мертве.

*Переклад  
Святослава  
Гординського*

## Осіньна пісня

Тужливий він,  
Тих віолін  
Зойк осінній.  
Серце мені  
Ранять нудні  
Голосіння.

Смутний всякчас,  
Блідну нараз:  
Б'ють години...  
Минулих днів  
Спогад призвів  
До сльозини.

Рушаю в путь,  
А вітру лють  
З пересвистом  
Мною ізнов  
Крутить, немов  
Мертвим листом.

*Переклад Ігоря  
Качуровського*

*Ліна Костенко*

## Осіній день, осіній день, осіній...

Осіній день, осіній день, осіній!  
О синій день, о синій день, о синій!  
Осанна осені, о сум! Осанна\*!  
Невже це осінь, осінь, о! – та сама.  
Останні айстри горілиць зайшлися болем.  
Ген килим, витканий із птиць, летить над полем.  
Багдадський злодій літо вкрав, багдадський злодій.  
І плаче коник серед трав – нема мелодій...

\* *Осанна* – вигук на ушавлення когось, чогось; слава, хвала.

Олекса Слісаренко

**Ранній сніг**

О, який розмах, розбіг! Білий сніг, ранній сніг!  
 Жовтий килим, шитий білим, на зів'ялих травах ліг.  
 Сплять у білій ніжній вовні легкі шепоти дібровні,  
 Срібномовні, тихокрилі, невимовні, як і сни.  
 Пелехата біла тиша ніжно-ніжно їх колише  
 І не дише – срібно рухи заворожує лісні.  
 Дума думку чорногрудий у сніговій шапці дуб.  
 Скільки білі сніжні милі заховали в полі згуб?  
 Скільки шовку жовтих ниток сон уткав у килим снігу,  
 Скільки в кризі мертвих квіток, скільки в ній сконало квіт?  
 Дума думку дуб дібровий, з жалем дивиться на кригу –  
 На чолі її блискучім розцвітає Снігоцвіт.

Ліна Костенко

**Я хочу на озеро Світязь**

Воно мені світить і світить,  
 таке воно в світі одне.  
 – Я Світязь, я Світязь, я Світязь!  
 Невже ти не чуєш мене?!

І голосом дивним, похмурым,  
 як давній надтріснутий дзвін:  
 – Батурин, Батурин, Батурин! –  
 лунає мені навздогін.

Я хочу на озеро Світязь,  
 в туман таємничих лісів.  
 Воно мені виникло звідкись,  
 у нього сто сот голосів.

Я річку побачила раптом.  
 Питаю: – А хто ж ти така?  
 – Я Альта, я Альта, я Альта! –  
 тонесенько плаче ріка...

### Мамина вишня

Знову наснилось дитинство,  
Тепле, як гарна весна.  
Вишня вдяглася в намисто,  
Мама щаслива й сумна.  
Там за село проводжала  
Долю мою молоду...  
Щедро мені щебетала  
Мамина вишня в саду.

Здавна близьке й сокровенне  
Все там, аж терпне душа.  
Начебто й мама до мене  
Стежкою в сад поспіша.  
Знов, як бувало, до столу  
Кличе, лиш в хату зайду...  
Ронить зацвіток додолу  
Мамина вишня в саду.

Вдаль голубими вітрами  
Весни за обрій пливли.  
Раннім туманом у мами  
Коси, як дим, зацвіли.  
Мати в тривогах вінчала  
Щастя жадане й біду...  
Радо мене зустрічала  
Мамина вишня в саду.

Пісня любові й дитинства  
В серці бринить, як струна.  
Наче священна молитва  
З рідного краю луна.  
Та не порадує літо  
Душу мою молоду...  
Плаче тепер білим цвітом  
Мамина вишня в саду.

### Ведмідь-гора

#### *Кримськотатарська легенда*

Трапилося це в ті далекі часи, коли в горах Криму люди ще не жили, а в лісах переважали великі хижі звірі. На самісінькому березі моря великим стадом поселились ведмеді, за ватажка у яких був старий і грізний ведмідь. Хижаки часто робили набіги на рівнину, де жили люди.

Одного разу повернулись ведмеді з набігу і помітили на березі уламки корабля. Серед уламків лежав якийсь згорток. Старий ведмідь розгорнув його і побачив маленьку дівчинку. Лише вона одна залишилась живою після загибелі корабля.

Маленька дівчинка стала жити серед ведмедів. Минали роки, вона виросла в красиву гарну дівчину. Старий вожак і всі ведмеді дуже любили її. Дівчина голосно співала пісні, гуляючи серед розкішної природи, а ведмеді ладні були з ранку до вечора слухати її чарівний голос.

Одного дня, коли хижаки вирушили в набіг на рівнину, неподалік їхнього лігвища прибило до берега човен з красивим юнаком. Ще підлітком його забрали в рабство воїни одного з розбійницьких племен,

котрі жили на другому березі моря. Тепер юнак вирішив утекти, сподіваючись повернутися на свою батьківщину. Буря довго носила його човен по морських просторах, аж доки хвилі не викинули на кримський берег.

Знесилений від голоду й спраги, юнак нерухомо лежав на дні човна. Дівчина перенесла хлопця в затишне місце, напоїла водою і нагодувала, а човен сховала в кущах під прибережною скелею, щоб ведмеді ні про що не здогадались.

Кожного дня приносила дівчина юнакові їсти й пити. Він розповідав їй, як живуть люди в його рідних краях.

З інтересом слухала дівчина, дивлячись в ясні голубі очі юнака. Вона співала для нього свої найкращі пісні. Так їхні молоді серця полонило велике й палке кохання. Якось юнак сказав дівчині:

– У моєму човні вистачить місця для двох. Хочеш поплисти зі мною на мою батьківщину?

І дівчина відповіла:

– Хочу. Я готова пливати з тобою куди завгодно.

Юнак уже зміцнів, до нього повернулися сили. Він змайстрував щоглу. Зробив вітрило із звірячих шкур. Закохані очікували тепер попутного вітру, щоб залишити ведмежий берег.

Подув попутний вітер. Юнак і дівчина зіштовхнули човен на воду, сіли в нього. Ось уже поміж човном і береговими скелями пролягла широка морська гладінь. Але тут несподівано застугоніла земля під важкими лапами, загойдалось повітря від грізного реву. Це повернулись на берег з далекого походу ведмеді й помітили, що дівчина кудись зникла.

Вожак поглянув на море і все зрозумів. Люто заревів старий ведмідь. В нестямі від гніву стадо заметалось на березі, заглушуючи все довкруг своїм громовим ревом. Вожак припав величезною пащею до моря і почав із силою втягувати в себе воду. Решта ведмедів почала робити те ж саме. Через якийсь час море почало помітно міліти.

Течія затягувала човен знову до берега. Дівчина помітила: її коханому не минути страшної смерті – його розтерзають ведмеді...

І вона заспівала. Як тільки-но долинув до звірів її голос, вони підняли голови від води і почали слухати...

І лише старий вожак продовжував пити море... Він ще глибше занурив свої передні лапи і морду в холодні хвилі. Море вирувало біля його пащі, вливаючись у неї широкими потоками.

Дівчина піснею заклинала усі земні й небесні сили стати на захист її першого чистого кохання. Умовляла вона старого ведмедя змилюватись над юнаком. І таким палким було благання дівчини, що страш-

ний звір перестав втягувати у себе воду. Але не захотів він залишити берег, а продовжував лежати біля води, вдивляючись у далечінь, куди поплив човен з дівчиною, до якої він дуже звик.



І лежить старий ведмідь на березі моря вже тисячі років. Закам'яніло його велетенське тіло. Могутні боки перетворилися на прямовисні безодні, висока спина стала вершиною гори, що сягає хмар, голова зробилася скелею, а густа шерсть перетворилася на дрімучий ліс.

Старий вожак-ведмідь став Ведмідь-горою.

*Українською переповів Данило Кононенко.*

### **Легендарній «Червоній руті» – 50 років**

13 вересня 1970 року у програмі «Камертон доброго настрою» Чернівецької телестудії вперше пролунала пісня «Червона рута». Її заспівав сам автор Володимир Івасюк з учителькою Оленою Кузнецовою. «Червона рута» швидко стала піснею мільйонів.

Володимир Івасюк – український композитор-виконавець і поет. «Червону руту» він написав у 19 років. За словами рідних автора, Володимир почав працювати над твором після того, як ознайомився зі збіркою коломийок. Юнака вразили рядки про «червону рутоньку», «чар-зілля». У пошуках загадкової руті Івасюк почав мандрувати гу-

цупльськими селами, збираючи народні перекази, пісні, легенди. В одному із сіл він почув від старших людей легенду про квітку – символ вічного кохання.

Доля «Червоної руги» унікальна. Уже невдовзі після прем'єри, у 1971-му, вона прозвучала на телевізійному фестивалі «Пісня року» і увійшла до двадцятки кращих пісенних композицій за відгуками слухачів та глядачів. Тоді її виконали Назарій Яремчук, Василь Зінкевич і Володимир Івасюк. Того ж року вийшов фільм «Червона рута», у якому пролунала ця та інші композиції Володимира Івасюка. Невдовзі пісня стала популярною у багатьох країнах Східної Європи, а також за океаном.

До 50-річчя «Червоної руги» в Україні провели онлайн-марафон «Пісня буде поміж нас», де українські зірки виконали 43 пісні Володимира Івасюка.

Нині безсмертний хіт є візитівкою Національної збірної України з футболу. Неймовірна за своєю енергетикою, «Червона рута» стала улюбленою піснею мільйонів патріотів і футбольних уболівальників.

*(За матеріалами з відкритих джерел)*

*Володимир Івасюк*

### Червона рута

*Ти признайся мені,  
Звідки в тебе ті чари,  
Я без тебе всі дні  
У полоні печалі.  
Може, десь у лісах  
Ти чар-зілля шукала,  
Сонце-ругу знайшла  
І мене зчарувала?*

#### **Приспів:**

*Червону ругу  
Не шукай вечорами, –  
Ти у мене єдина,  
Тільки ти, повір.  
Бо твоя врода –  
То є чистая вода,  
То є бистрая вода  
З синіх гір.*

*Бачу я тебе в снах,  
У дібровах зелених,  
По забутих стежках  
Ти приходиш до мене.  
І не треба нести  
Мені квітку надії,  
Бо давно уже ти  
Увійшла в мої мрії.*

#### **Приспів:**

*Червону ругу  
Не шукай вечорами, –  
Ти у мене єдина,  
Тільки ти, повір.  
Бо твоя врода –  
То є чистая вода,  
То є бистрая вода  
З синіх гір.*



## Червона рута



Червона рута – назва гірської квітки, що росте у високогір'ї Українських Карпат. Про червону руту складено чимало легенд, що їх з покоління в покоління переказують жителі гірської Рахівщини.

Не існує однієї думки щодо того, яку квітку увічнено в легендах, а згодом –



у пісні Володимира Івасюка, що й сама стала легендарною. Найвірогідніше «червона рута» – це рододендрон миртолистий, низькорослий сланкий вічнозелений кущик, який на високогірних полонинах у червні розцвітає яскраво-червоними квітами. Назва *rhododendron* походить від двох грецьких слів – *rhodos*-троянда і *dendron*-дерево (трояндове дерево).

За іншою версією, у пісні йдеться про руту садову. Однак, скоріш за все, таке твердження є помилковим. Адже ця багаторічна рослина цвіте жовтими квітками, не росте у природних умовах високогір'я Українських Карпат. Крім того, вона є отруйною й під час збору спричиняє подразнення шкіри.

Дехто висловлює припущення, що назва квітки «червона рута» пов'язана зі святом Івана Купала Із-поміж купальського «чар-зілля» найбільшої популярності набув міфічний цвіт папороті, який, за повір'ям, з'являється лише на кілька хвилин опівночі на Івана Купала і дарує щасливцеві, котрий його побачить, удачу й незмірне багатство. Можливо, Володимир Івасюк у своїй пісні мав на увазі цей казковий «цвіт» папороті, однак за прототип узяв саме квіти рододендрону...

Побачити цвітіння рододендрону миртолистого можна на гірських схилах масивів Черногори, Мармарошу і Свидівця у Карпатському біосферному заповіднику. Мандрівники, які відвідають ці заповідні території у червні, будуть вражені дивовижною красою квітучого яскраво-червоного килиму.

(За матеріалами з відкритих джерел)

# Довідник






## Власні й загальні назви

**Іменники** за тим, кого або що вони називають, поділяють на власні та загальні назви.

**Власні назви** – це індивідуальні назви окремих людей і тварин, предметів і явищ.

**Загальні назви** – це такі назви, що стосуються багатьох явищ, предметів, людей або тварин.

Загальна назва узагальнює, об'єднує, а власна – виокремлює, роз'єднує.

Кароліна	Франс	Тед	Софія	Ніколас	<b>Власні назви</b>
					
дівчинка, египтянка, читачка	хлопчик, француз, дослідник	хлопчик, англієць, спортсмен	дівчинка, українка, блогерка	хлопчик, швед, художник	<b>Загальні назви</b>

До власних назв відносять такі групи іменників.

Група іменників	Наукова назва	Пояснення	Приклад
Особові імена людей	антропоніми	імена, імена по батькові, прізвища, прізвиська, а також імена персонажів творів	Марія, Іван, Тарас Григорович Шевченко, Аладдін
Найменування божеств	теоніми	імена богів і божественних істот у різних релігіях	Бог, Ісус Христос, Господь, Аллах, Будда, Вішну, Перун
Найменування міфологічних істот	міфоніми	імена героїв міфів, мавок, русалок, тролів, гномів, ангелів, зокрема й персонажів творів	Зевс, Геракл, Афродіта, Лісовик, Ох, Хуха-моховинка
Клички тварин	зооніми	клички тварин (звірів, птахів, комах), зокрема і їхні імена як персонажів творів	Жучок, Дружок, Моська, Лисичка-сестричка, Наф-Наф
Назви географічних об'єктів	топоніми	назви материків, океанів, морів, гір, островів, річок, озер, країн, міст, сіл	Європа, Азія, Північна Америка, Україна, Карпати, Світязь, Дніпро
Назви космічних об'єктів	космоніми	назви зірок, планет, сузір'їв, комет, астероїдів, супутників	Великий Віз, Касіопея, Молочний шлях
Назви організацій, об'єднань	ергоніми	назви установ, організацій, закладів, заводів, фабрик, партій	Кабінет Міністрів України, Національний університет імені Тараса Шевченка
Назви відрізків часу, подій	хрононіми	назви історичних подій, свят, урочистих подій	Друга світова війна, День Незалежності, День учителя,
Назви окремих предметів	хрематоніми	назви кораблів, ураганів, творів мистецтва, статей, книг	«Грицева шкільна наука», «Червона рута»

**Увага!** Як видно з попереднього переліку, коли йдеться про власні назви, то використовують різні слова: **ім'я**, **ім'я по батькові**, **прізвисько** – це про людей, богів, міфологічних істот, персонажів; **ім'я** або **кличка** – про тварин; **найменування** або **назва** – про все інше.

Яких же назв у мові більше – власних чи загальних? Науковці стверджують, що власних: на одну загальну назву припадає кілька сотень власних назв. Самих тільки топонімів у нашій країні кілька мільйонів, так само як мільйони ергонімів, хрематонімів тощо. Але в словниковому запасі окремої людини більше загальних назв, аніж власних.

Щоб на письмі розрізнати власні та загальні назви, використовують **великі та малі букви**. Оскільки вибір між ними спричиняє певні труднощі, то вживання великої та малої букви для написання різних назв є **орфограмою**.

## Українська літературна мова й діалекти

**Українська літературна мова** – це загальноприйнята мова писемного та усного спілкування. Основною ознакою літературної мови є **норми, тобто правила**, якими послуговуються мовці.

Виокремлюють такі види норм:

- **орфоепічні** – норми правильної вимови;
- **орфографічні** – норми правильного письма;
- **лексичні й фразеологічні** – норми правильного вживання слів і фразеологізмів;
- **морфологічні** – норми правильного вживання слів різних частин мови (самостійних – іменника, прикметника, числівника, займенника, дієслова, прислівника; службових – прийменника, частки, сполучника; особливої частини мови – вигуку);
- **синтаксичні** – норми правильної побудови словосполучень і речень.

Те, як людина володіє українською літературною мовою, вказує на рівень її освіченості й дає їй змогу порозумітися з мешканцями різних куточків нашої країни.

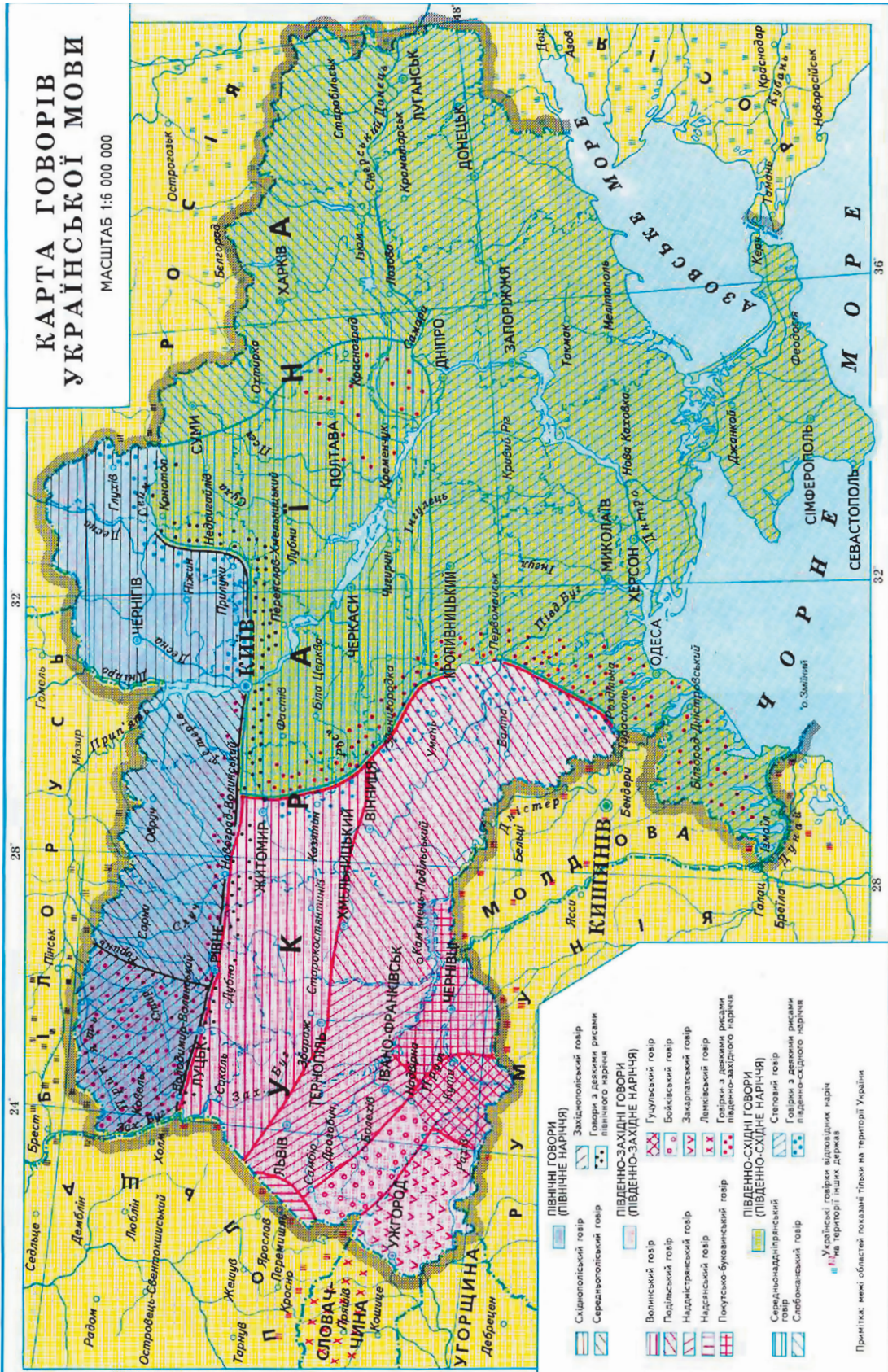
Крім літературної, в українській мові є різні діалекти. **Діалекти** (від грецького *διαλέγομαι* «розмовляти, спілкуватись, вести розмову один з одним») – це різновиди національної мови, що характеризуються певними особливостями (фонетичними, лексичними, синтаксичними) порівняно з **літературною мовою**. Розрізняють соціальні й територіальні діалекти.

**Соціальні діалекти** – це відгалуження загальнонародної мови, які використовують представники різних професій, вікових і соціальних груп. Наприклад, соціальними діалектами можна назвати мову дітей і мову дорослих, адже різні покоління говорять трішки по-різному. Так само є свої особливості в мові, скажімо, учителя, будівельника чи комп'ютерника.

**Територіальні діалекти** – це різновиди національної мови, які характерні для людей, що проживають на різних територіях. Синонімом до слова *діалект* є слово *говір*. За низкою ознак діалекти української мови об'єднуються в **три наріччя**: до **північного наріччя** належать західнополіський, середньополіський, східнополіський діалекти; до

# КАРТА ГОВОРІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

МАСШТАБ 1:6 000 000



Примітка: між областями позначені тільки на території України

**південно-східного** – середньонаддніпрянський, слобожанський та степовий діалекти; до **південно-західного** – лемківський, надсянський, закарпатський, покутсько-буковинський, гуцульський, бойківський, наддністрянський, волинський, подільський діалекти (*див. ману*).

### Асонанс

За спостереженнями науковців, українські слова в середньому на 42–46% складаються з голосних звуків. Тому вправний мовець або митець можуть використати ці звуки, щоб зробити своє мовлення своєрідним. Тоді з'являється можливість говорити про асонанс.

**Асонанс** (французьке *assonanse*, від латинського *assono* – звучати до ладу) – це часте повторення в рядку або фразі того самого **голосного звука** або тих самих голосних звуків для створення милозвучності, підсилення музичності.

Співзвуччя голосних можуть викликати в читача додаткові емоційні реакції. Наприклад, рядки поезії Богдана-Ігоря Антонича завдяки нанизуванню звука [о] створюють враження спокою, протяжності, величності.

Корови моляться до сонця,  
що полум'яним сходить маком.  
Струнка тополя тонша й тонша,  
мов дерево ставало б птахом.

(Б.-І. Антонич)

А в рядках Дмитра Павличка, до прикладу, звук [о] створює враження широкого простору.

Впали роси на покоси,  
Засвітилися навколо.  
Там дівча ходило босе,  
Білу ніжку проколало.

(Д. Павличко)

Оскільки звуки, на відміну від слів, не мають самостійного значення, то враження, яке вони створюють у різних фразах, може різнитися залежно від змісту, вираженого словами.

## Будова слова

В українській мові слова будуються зі **значущих частин**, які називаються **морфемами**. Вирізняють такі морфеми:

- префікс,
- корінь,
- суфікс,
- закінчення,
- постфікс.

Усі морфеми, крім кореня, називаються **афіксами**.

Кожна морфема виконує свою особливу роботу (функцію), має у слові своє значення.

Зі значень кореня, префікса, суфікса й постфікса складається **лексичне значення слова**, тобто те, що слово називає. За допомогою закінчення найчастіше передається **граматичне значення слова**.

## Закінчення

Більшість слів в українській мові можуть змінюватися. Частину слова, що змінюємо, називають **закінченням**.

Закінчення повідомляє про зв'язок слова з іншими словами в реченні. Порівняй:

Окремі слова	<i>Мама, говорити, син, про, гарний, поведінка</i>
Речення	<i>Мама говорить сину про гарну поведінку.</i>

Закінчення позначаємо так: □.

Для того, щоб знайти в слові закінчення, треба змінити це слово: та частина, яка змінюється, і буде закінченням:

*земля, землею, землі, землями*

Закінчення в слові може бути нульовим. Це закінчення, яке не виражене звуком. Про його наявність ми довідуємося, змінюючи слово.

Наприклад: *стіл* □ – *столи*, *сіль* □ – (немає) *солі*

Нульове закінчення позначаємо так: □.

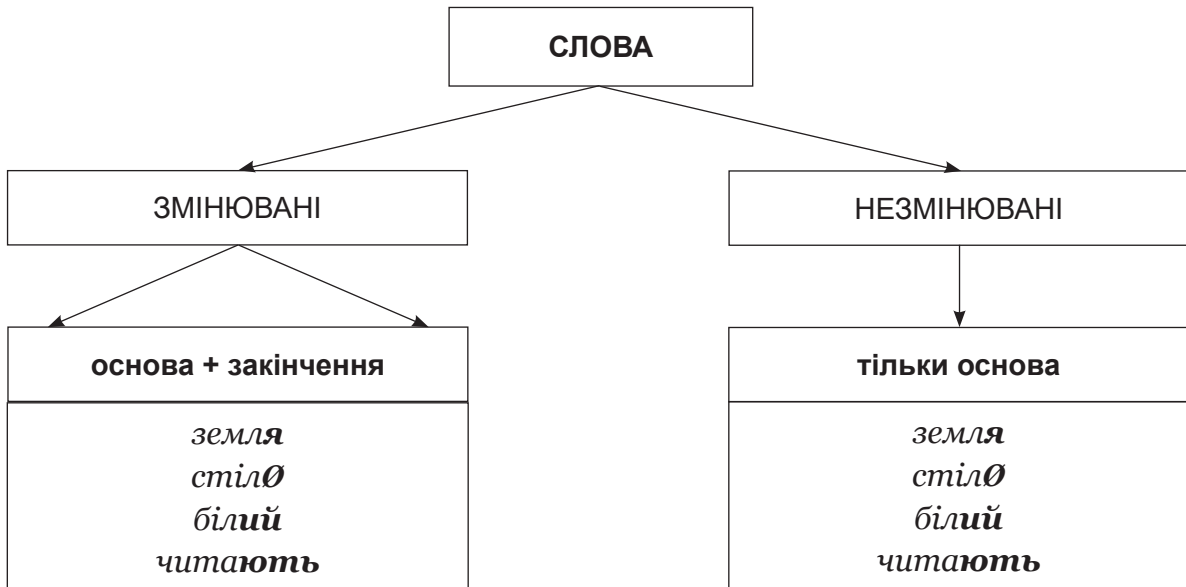
Закінчення є тільки в тих слів, які можна змінювати. У **незмінюваних словах** закінчення не може бути: *метро, пюре, дуже, близько*.

## Основа

У змінюваних словах частину слова без закінчення називають **основою**. У незмінюваних словах є лише основа.

Основа повідомляє, що означає слово, тобто вона є **носієм лексичного значення**.

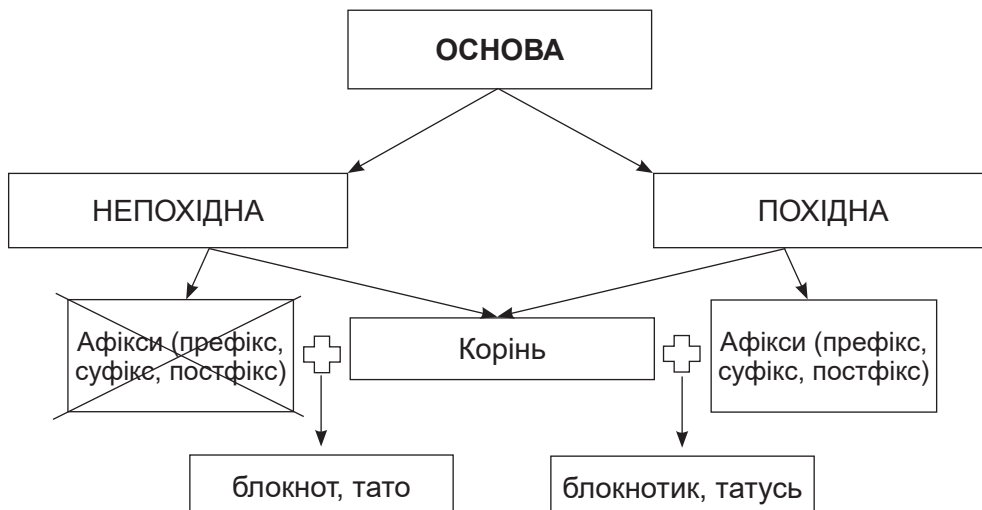
Основу позначаємо так:  .



Як би змінюване слово з одним лексичним значенням не змінювалося, його основа залишається незмінною.

Наприклад: *земля, землею, землі, землями*

Основи бувають **непохідними й похідними**.





## Корінь

Слова, значення яких можна пояснити за допомогою слова, від якого їх було утворено, називають **спільнокореневими**:

*вишневий (сік)* – сік вишні,

*вишняк* – зарості вишні,

*вишенька* – невелика вишня.

Частина слова, що є спільною для всіх спільнокореневих слів, називається **коренем**. Корінь – основна значуща частина основи слова.

Корінь слова позначаємо так: .

Щоб визначити в слові корінь, треба діяти так.

Крок	Дія
1.	Знайти слово, яке пояснює те, у якому потрібно визначити корінь. Наприклад: <i>підводний</i> – який розташований або перебуває під водою
2.	Дібрати слова, які можна пояснити за допомогою того самого слова, тобто споріднені (спільнокореневі). Наприклад: <b>ВОДА</b> <i>водяний</i> – який стосується води <i>водичка</i> – ласкаво про воду <i>підводник</i> – людина, яка працює під водою <i>водяник</i> – істота, яка живе під водою
3.	Знайти спільну частину знайдених споріднених слів. Це і є корінь.
4.	Позначити корінь так: <i>підводний</i> .

**Увага!**

1. У коренях слів можуть відбуватися **чергування голосних** і приголосних звуків. Якщо в корені відбулося чергування звуків, то це все одно той самий корінь: *піч, печі, печений; село, селяни, сіл, сільський; сіль, сілька, солі, соляний; нога, нозі, ніженька, підніжний*.

2. Не треба плутати **спільнокореневі слова** (які мають різні лексичні значення) і **форми того самого слова** (які мають те саме лексичне значення, але різні граматичні значення):

Спільнокореневі слова	Форми того самого слова
<i>ніч</i>	<i>ніч – ночі – ніччю – (з) ночі;</i>
<i>ніченька</i>	<i>ніченька – ніченьки – ніченьці – ніченькою</i>
<i>нічний</i>	<i>нічний – нічного – нічному – нічним</i>
<i>ночівля</i>	<i>ночівля – ночівлі – ночівлею – (на) ночівлі</i>
<i>нічник</i>	<i>нічник – нічника – нічнику – нічником</i>
<i>ночувати</i>	<i>ночував – ночувала – ночували</i>

3. Не треба плутати корені, які не є коренями спільнокореневих слів, але звучать / пишуться однаково.

<b>вод</b>	<b>вод</b>
<i>вода, водяний, водичка, водяник, за́водь, підводник, підводний</i>	<i>водити, підводити, переводити, заво́дь, воджу, водять, поводитир, поводити</i>

**Префікс**

Частину основи слова, що міститься перед коренем, називають **префіксом**.

Призначення префікса – доповнювати значення кореня й найчастіше в такий спосіб утворювати слова з новим лексичним значенням (спільнокореневі) або інколи форми того самого слова.

Наприклад: *зачитати, прочитати, відчитати, попочитати, дочитати*.

Префікс позначаємо так: ——— .

## Суфікс

Частину основи слова, що міститься після кореня перед закінченням (якщо воно є), називають **суфіксом**.

Призначення суфікса – доповнювати значення кореня й у такий спосіб утворювати слова з новим лексичним значенням (спільнокореневі) або інколи форми того самого слова.

Наприклад: *книга, книжка, книжечка*.

Суфікс позначаємо так: .

## Постфікс

Частину основи слова після закінчення називають **постфіксом**.

Призначення постфікса – доповнювати значення кореня й у такий спосіб утворювати слова з новим лексичним значенням (спільнокореневі).

Наприклад: *думати – думатися*.

Постфікс позначаємо, як суфікс.

## Складні слова

Деякі слова можуть мати два й більше корені. Такі слова називають **складними**.

Наприклад: *лісостеп, довгоногий, краєвид*.

## Чергування голосних звуків

Під час творення нових слів (тобто слів з новим лексичним значенням) або форм того самого слова (тобто слів з новим граматичним значенням) може відбуватися таке **фонетичне явище**, як **чергування звуків**.

Причини чергувань бувають різні. Одні чергування стали **наслідком тривалих процесів** розвитку мови в минулому. Такі чергування називають **історичними**. Інші чергування є **наслідком зміни якості звука** в слові залежно від його позиції (наголошеної або ненаголошеної, поряд з якимись іншими звуками тощо). Такі чергування називають **позиційними**.

Про позиційні чергування ти вже дещо знаєш, адже звуки [e<sup>и</sup>], [и<sup>е</sup>], [o<sup>у</sup>] – це саме зразки позиційних змін звуків [e], [и], [o].

Чергуватися між собою можуть **голосні звуки** або **приголосні звуки**.

**Нотатка.** У цьому місяці ми поговоримо лише про чергування голосних звуків. А в наступному – ти більше дізнаєшся про чергування приголосних звуків.

## Історичні чергування голосних

Типовими випадками історичних чергувань голосних звуків є такі.

Звуки, що чергуються	Приклади	Примітки
[o]–[i]	<i>дім– дому</i>	Звук [i] вимовляємо в закритому складі, а [o] та [e]–у відкритому
[e]–[i]	<i>осені– осінь</i>	
[o]–[∅]	<i>дзвінок– дзвінка</i>	Звуки [o] та [e] найчастіше чергуються з нулем звука [∅] (випадають), якщо вони є останніми в слові голосними. Це чергування <b>характерне для іменників</b>
[e]–[∅]	<i>вітер– вітру</i>	
[o]–[e] (після шиплячих [ж], [ш], [дж] та [ч], а також [й])	<i>чотири – четвертий жонатий– женіть</i>	Звук [e] на місці звука [o] з'являється, якщо далі йде <b>м'який приголосний звук</b> (цей звук може бути зараз м'яким або колись був таким)
[o]–[a]	<i>перемогти– перемагати</i>	Звук [a] на місці звука [o] з'являється, якщо в наступному складі є <b>наголошений звук [a]</b>
[e]–[и]	<i>виртерти–виртира́ти</i>	Звуки [и] та [і] на місці звука [e] з'являються, якщо в наступному складі є наголошений звук [a]. Це чергування відбувається <b>в коренях дієслів</b>
[e]–[і]	<i>пекти– випікати</i>	
[и]–[і]	<i>дитина– діти</i>	Ці чергування відбуваються <b>рідко</b>
[o]–[и]	<i>кров– кривавий</i>	

**Увага!**






Оскільки ці чергування історичні, то сьогодні є чимало відхилень від наведених правил. Наприклад, у кореневих звукосполученнях **-оро-**, **-оло-**, **-ере-**, **-еле-** (*мороз, холод, берег, зелень*) та в деяких словах (*лоб, рот, мох, лев, олень* та ін.) голосні [o], [e] не чергуємо з нулем звука.

Тож якщо немає певності щодо вимови та написання якогось слова – зверніться до **орфоепічного** або **орфографічного словника**.

## Судження

**Судження** – це думка, яку виражають розповідними реченнями і яка може бути істинною або хибною. **Істинне судження** відповідає реальності, є правдивим і не може бути запереченим. Своєю чергою **хибне судження** є помилковим, не відповідає дійсності, суперечить здоровому глузду.

Ось приклади істинних та хибних суджень (на прикладі вже знайомих тобі дівчаток і хлопчиків).

Кароліна	Франс	Тед	Софійка	Ніколас	Імена
					
Кароліна – дівчинка.	Франс носить окуляри.	Тед пересувається у візку.	Софійка – білявка.	Ніколас у смугастій футболці.	<b>Істинні судження</b>
Кароліна – не тримає книжки.	Франс стоїть біля Ніколаса.	Тед катається на роliках.	Софійка вдягла білі кеди.	Ніколас у білій футболці.	<b>Хибні судження</b>

**Увага!**

Пам'ятай, що:

- істинне судження – це завжди достатньо обґрунтоване судження;
- два судження про той самий предмет, які суперечать одне одному, не можуть бути істинними, тобто якесь одне з них буде істинним, а інше – хибним.

## Кліп

**Кліп** – це короткометражний (до 4–5 хв.) відеофільм, що супроводжує музичний номер, естрадну пісню, рекламу певних товарів, послуг тощо; відеокліп. Детальніше про специфіку кліпів можеш почитати у вікіпедії:



<https://cutt.ly/0WYVV3s>

Особу, яка професійно здійснює постановку кліпів, називають **кліпмейкером / кліпмейкеркою**. Завдання цих людей – створити на екрані яскравий, оригінальний образ, який публіка запам’ятає. Як головна особа під час зйомки кліпу, кліпмейкер чи кліпмейкерка керує діями творчої команди: сценаристів, операторів, стилістів, гримерів, костюмерів, режисерів.

Сьогодні завдяки розвитку комп’ютерних технологій майже кожен може створити власний кліп. Однак щоб стати справжнім кліпмейкером чи кліпмейкеркою, варто навчитися майстерності виготовлення кліпів.

### Увага!

Іменники *кліп* і *відеокліп*, *фільм* і *відеофільм* у формі родового відмінка однини мають закінчення **-у**: *Ми не дивилися ані цього кліпу, ані фільму.*

## Буклет

**Буклет** – це друковане видання на одному аркуші, складене в нерозрізаний зошит. Сьогодні буклети є одним із найпопулярніших **способів передачі інформації** про організації, знижки, акції й події. Причина цього – лаконічність, привабливість і простота розповсюдження.

Найчастіше зараз виготовляють так звані **євробуклети**: це сторінка у форматі А4 (альбомний аркуш), згорнута в три рази, з віддрукованим на ній матеріалом (тексти, фото, інфографіка тощо).

Буклет можна зробити самостійно. Щоб він був якісним і ефективним, варто дотримуватися низки правил, зокрема таких:

1. Бути лаконічним, тобто пропонувати в буклеті небагато тексту. Усю інформацію потрібно викладати стисло, бажано зрозумілою і яскравою мовою.
2. Ураховувати особливості цільової аудиторії, тобто тих людей, для кого ти створюєш буклет. Наприклад, для своїх однокласників чи для їхніх батьків.
3. Оформлювати буклет гармонійно, тобто так, щоб тексти й картинки в ньому взаємно доповнювалися, щоб кольори не дисонували, а поєднувалися один з одним.

4. Добирати приємний і зручний для читання шрифт тексту, не використовуючи в одному буклеті більше як три різні шрифти. Важливі елементи доцільно виділяти якимось особливим шрифтом.

З розвитком комп'ютерних технологій з'явилося чимало програм, які допомагають створювати буклети доволі просто. Відповідні ресурси ви можете знайти в інтернеті.

### Увага!

Іменники *буклет* і *зошит* у формі родового відмінка однини мають закінчення **-а**: *У мене немає буклета й зошита*.

## Легенда

**Легенда** – жанр усної народної творчості та літератури; фантастична **розповідь** про незвичайну подію або життя якоїсь особи.

**Нотатка.** Більше про легенду ти довідаєшся на наступних тижнях.

## Комунікативний намір

**Комунікативний намір** – внутрішнє налаштування **мовця**, яке визначає добір ним мовних засобів (слова, інтонації, жести тощо) для досягнення **комунікативної мети**.

Наприклад, якщо твоїм комунікативним наміром є заохотити когось із друзів допомогти тобі в певній справі, то, зважаючи на цей намір, ти добиратимеш саме ті мовні засоби, які допоможуть тобі врешті-решт досягти своєї мети.

Комунікативні наміри бувають різні, але найчастіше їх поділяють на такі три основні види:

- **інформаційні** (адресант хоче поінформувати адресата про щось; жанри, де цей намір яскраво виражений: *лекція, доповідь, новини, репортаж*);
- **переконувальні** (адресант намагається переконати адресата у чомусь; жанри, де цей намір втілюється: *реклама, есе, виховна бесіда*);
- **інструктивні**, або, як їх ще називають, **директивні** (адресант має на меті дати поради, вказівки адресатові щодо того, як щось робити; жанри, де цей намір реалізовано: *наказ, інструкція, правила, рецепт, завдання, блог з порадами*).

Комунікативний намір адресанта може бути **прямим**, тобто очевидним, прозорим, зрозумілим адресантові, а може бути **прихованим**, тобто коли адресат не відразу розуміє, що хоче донести адресант.

**Нотатка.** Більше про прямі та приховані комунікативні наміри ми говоритимемо на наступних тижнях.

## Мовлення та жанри мовлення

**Мовлення** – це процес спілкування (людей між собою) за допомогою мови. Мовлення буває усним і письмовим.

Для ситуацій спілкування характерні типові теми, формули мовленнєвого етикету (у ситуаціях зустрічі, прощання, прохання тощо), певна композиція. Тобто можна говорити про **жанри мовлення**.

**Жанри** (французьке *genre*, від латинського *genus (generis)* – рід) – це начебто усталені моделі того, як треба спілкуватися в певних ситуаціях або як створювати ті чи ті тексти або медіатексти.

Жанри мовлення надзвичайно різноманітні й неоднорідні: це може бути одна чи кілька реплік учасників спілкування (жанри *привітання, прощання, вибачення* тощо) або багато висловлень (жанри *казки, легенди, пісні, вірша, повісті, інструкції, кліпу, блогу* тощо).

Залежно від **сфери функціонування** виокремлюють жанри:

- розмовні (*знайомство, вибачення, комплімент, наказ, бесіда* тощо);
- художні (*казка, міф, легенда, вірш, байка, п'єса, повість, роман* тощо);
- наукові (*наукова стаття, тези, огляд, підручник, дослідження* тощо);
- ділові (*закон, наказ, автобіографія, заява, скарга, проїзний квиток* тощо);
- публіцистичні (*стаття, репортаж, новини, ток-шоу, блог* тощо).

**Нотатка.** Упродовж цього року ти довідаєшся про чимало жанрів. А про багато інших дізнаєшся згодом.

### Увага!

Бути успішним у житті – це добре розумітися на жанрах. Якщо ти знаєш «внутрішню логіку» якогось жанру, то зможеш швидко й легко прогнозувати, як відбуватиметься спілкування, як розвиватимуться події.

Навіть наші *уроки* – це теж жанр мовлення, адже вони відбуваються за певною моделлю спілкування: спочатку привітання – потім повторення вивченого / бесіда / опитування / обговорення / виконання завдань / перевірка виконаного – прощання.